

ФОЛЬКЛОРИЗМ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ГАННИ БАРВІНОК

У статті особлива увага звертається на явище фольклоризму та його прояви в різних жанрових утворах малої прози Ганни Барвінок і Тараса Шевченка.

Ключові слова: фольклоризм Тараса Шевченка, проза Ганни Барвінок, народна пісня, русалка.

Проза Тараса Шевченка та Ганни Барвінок – самобутня, ідейно цілісна, художньо довершена – одна з яскравих сторінок українського літературного процесу. Дослідження літературного доробку письменників дає можливість зробити певні узагальнення щодо їх місця в фольклорному та літературному процесі ХІХ століття, значення їхньої спадщини для становлення українського письменства у художньому плані.

Проблема вивчення взаємин народної творчості з авторською, зокрема з творчістю Тараса Шевченка та Ганни Барвінок, не була достатньо висвітлена в українській фольклористиці. В нашому дослідженні ми зробили спробу з'ясувати ці зв'язки. Об'єктивно та адекватно оцінити й представити з позицій сьогодення творчість Тараса Шевченка та Ганни Барвінок, окреслити в творах письменників художньо-естетичні й проблемно-філософські параметри без ідеологічних викривлень та упереджень і визначає актуальність проведеного дослідження.

Вивчення творчої спадщини Т. Г. Шевченка – проблема невичерпна та багатобічна. Неодноразово творчість Тараса Шевченка поставала у центрі уваги таких літературознавців та фольклористів (С. Балей, Д. Бачинський, Т. Бовсунівська, С. Росовецький, Л. Задорожна, І. Огієнко, Є. Нахлік, В. Сулима). Перспектива досліджень фольклорних ремінісценцій у творчості Тараса Шевченка передбачає нове прочитання авторського тексту.

Творчості Ганни Барвінок не було присвячено жодного спеціального дослідження. Проте високо оцінювали і захоплено вітали письменники і критики її часу – П. Куліш, Б. Грінченко, М. Венгжин, М. Шаповал, В. Чубинський, І. Франко.

Останнім часом окремі розвідки присвятили творчому доробку письменниці сучасні дослідники О. Івановська та Л. Зеленська.

Тараса Шевченка ми знаємо як видатного майстра художнього слова, публіциста, мислителя-філософа, художника, але недостатньо досліджена фольклористична діяльність поета.

Незважаючи на складні умови життя, своєрідність характеру, завдяки таланту та працьовитості, поету вдалося створити твори, яким нема рівних в українській літературі.

Сім'я Білозерських підтримувала дружні стосунки з П. Кулішем, Т. Шевченком, М. Костомаровим, О. Марковичем та іншими культурними діячами. Саме Тарас Шевченко був старшим боярином на весіллі Олександри Білозерської з Панталеймоном Кулішем. Олександра Білозерська віддала усе своє віно, щоб організувати поїздку Т. Шевченка за кордон, яка через арешт не здійснилась. Хоч як стверджують дослідники, Т. Шевченко мало досліджував фольклор, але П. Куліш вважав його поезію найвищим зразком народності в літературі і неодноразово говорив про це.

Стосунки Ганни Барвінок з Тарасом Шевченком були більш ніж дружніми, молода дівчина захоплювалась великим поетом, він був для неї вчителем, наставником, його з особливою шаную у своїх листах Олександра називала: "Татуню", "Любий Друже". Ганна Барвінок у своїх творах використовувала кращі фольклорні та літературні традиції, зокрема досвід Т. Шевченка, П. Куліша, надавала своїм творам національного колориту та відображала світогляд українського народу.

Звернення Тараса Шевченка і Ганни Барвінок до фольклоризму та етнографізму – визначна риса творчості обох письменників. Літературознавство ХХ ст., зокрема 60–70-х рр., закріпило думку про належність Ганни Барвінок до етнографічно-побутової школи, ознаки якої були окреслені так: "Учасники школи керувалися ідеєю народності літератури як у плані світобачення, так і в художніх засадах. Естетичні уявлення про роль письменника зводились до завдань точного відображення побуту, звичаїв, обрядів, етики, етнопсихології народу, сприяння його моральному вихованню... Одна з характерних ознак школи – відображення дійсності без особливого заглиблення в соціальні процеси, без проблемно-критичного аналізу суспільних закономірностей та широкого реалістичного узагальнення" [3, с. 189].

Критик М. Шаповал вбачав у творах Ганни Барвінок вияв української стихії, національності, українськості, а не голого етнографізму, який закидали сучасні їй письменники. "Саме національний дух просочується з оповідань Ганни Барвінок живою, ліричною, красивою течією, з якої можуть набирати і теперішні письменники прекрасної води поезії" [6, с. 338].

Тарас Шевченко і Ганна Барвінок з психологічною точністю передавали душевний біль героїв, внутрішні переживання. Варто згадати поему Тараса Шевченка "Гайдамаки", в якій автор зображує неймовірно трагічну сцену вбивства Гонтою своїх дітей. За основу поеми Т. Шевченко обрав народну легенду, адже загальновідомо,

що історичний Гонта своїх дітей не вбивав. Дослідники творчості Тараса Шевченка, зокрема В. Шаян зауважує, що шевченкофоби використовують цей факт як нібито свідчення "кровожерності" українського поета. Але така думка, на наш погляд, є хибною.

В. Яременко говорить про те, що в поета виникає переконання, "для формування індивідуальної та колективної пам'яті народу потрібні не лише книжні знання, а й безперервність прямої, усної передачі історичної інформації із покоління в покоління" [9, с. 161], тобто – передачі, висловленої в емоційній художній формі.

Використання авторами фольклорних елементів має свідомий характер, творчо трансформується, стає невід'ємним аспектом ідейно-проблемного змісту їх творів. Інклюзії фольклорної поетики, образності сприяють системо-творенню художнього тексту, в якому письменники виступають адептами, модифікаторами та трансляторами традиційного смислу.

З особливою шаную Тарас Шевченко ставився до народних пісень. Він записував їх і досить часто використовував у своїх художніх текстах. Видатний дослідник народної творчості М. Сумцов зауважував: "На Шевченків "Кобзар" народна поезія наклала великі і барвисті фарби, попереду в самій мові, в порівняннях, епітетах і символах, а далі Шевченко дає чимало шматків і уламків піснетворства, нарешті є багато цілих, трохи перероблених пісень" [4, с. 46].

У творах Т. Шевченка зустрічаються різножанрові пісні (історичні, родинно-побутові, балади, думи, веснянки та ін.). Народна пісня супроводжувала поета з самого дитинства, коли він милувався співом подруги Оксани та сестер, а подорослішавши – селян-кріпаків.

М. Добролюбов у рецензії на "Кобзар" 1840 р., говорив: "Поезії Шевченка підходять до так званих народних пісень, вони такі природні, що ви їх легко приймете за народні пісні і легенди малоросіян: це одне вже говорить на їх користь. Тут є і поетичні думи, й історичні легенди, і чари покинутого кохання" [7, с. 27].

Використовуючи народнопоетичні засоби Тарас Шевченко створював поезію надзвичайно близьку до народної, але в той же час самодостатню, особливу, незрівнянну.

Найбільш яскравою рисою прояву фольклоризму як стильового засобу є звернення Ганни Барвінок до живої народної мови, із чітко вираженим діалектним колоритом, широким застосуванням паремій, фразеологізмів, висловів розмовно-побутового стилю, що чітко видно у самих назвах її творів, як, наприклад, "Не було змалку, не буде й до' станку", "Лихо не без добра", "Квітки з сльозами, сльози з квітками", "Трудящий шукає долі, а доля шукає трудящого" та ін.

Говорячи про мову Ганни Барвінок, Іван Денисюк називає її "найбільшим добром і нержавіючим скарбом". "Цією щиронародною мовою, завітчаню добірними приповідками, лексично багатою, з

коштовними фразеологізмами та цікавим синтаксисом неможливо не захоплюватися" [2, с. 112].

У прозі Ганни Барвінок можна визначити ряд індивідуально-стильових особливостей, які свідчать про трансформацію окремих елементів фольклорних творів або безпосереднє використання письменницею художніх прийомів з усної народної творчості. Фольклоризм творів Ганни Барвінок можна простежити на рівнях жанру, застосування письменницею народно-поетичних засобів (метафора, літота, епітет, порівняння), звичаї, інклюзії фрагментів фольклорних одиниць за жанрами (дума, пісня, прислів'я, загадки). Вживання таких елементів є ознакою надзвичайної художньої майстерності письменниці.

Ганна Барвінок у своїх творах використовує широку художню інтерпретацію народних пісень і дум, казок і легенд, вірувань, обрядів і звичаїв, приказок і прислів'їв. Все це багатство народної скарбниці авторка вмістила в оповідання "Русалка", яке наповнила роздумами про русалок, русалчині чари, поведінку – про все казково-міфічне, що увійшло в свідомість, уяву народу (зокрема сільського люду) ще з язичницьких часів, а також зі змалюванням народних обрядів.

Ганна Барвінок оповідає дивовижну пригоду – розповідає як казку, з типовим казковим зачином: "Одного прегарного літнього дня громаду села Кукуріківщини зворушив випадок надзвичайний. Ото з жита, що вже почало половіти, красуватись, вийшла русалочка. Так звали всі маленьке, зовсім голеньке дівчатко" [1, с. 163].

В оповіданні Ганна Барвінок дає пояснення читачеві, кого "у нас" звуть русалками, з'ясувавши, як людині можна вберегтися від їхніх чар і подружити з ними, наратор передає слово самій героїні- "русалці", яку "знала вже дорослою дівчиною-поденницею". І розповідь починається так: дитинство, коли мале дитя вже "вміє й балакати трохи", та не знає свого імені, не знає маму чи тата... Голод і забобонний страх людей перед незрозумілою істотою ("Ніхто мене не бере в свою череду: бояться мене... Русалкою звуть. Осталась я сама, сама. Упала в жито та й лежу. Серце тільки тьох, тьох, тьох!") [1, с. 164].

Завершує твір письменниця роздуми і про дівчину-Русалку, і про русалок взагалі, включаючи народні легенди, оповіді, фантастичні пригоди. Торкалися вони й Оленки, про яку оповідачка збирала чутки, бажаючи знати, що сталося із дівчиною: "Не диво, що Русалчині подруги, зберігаючи, ще від часів дохристиянських, таку віру, вважали чимсь нелюдським і її проречисте слово, і її надзвичайну на селі красу, і її неспокій турботний, і любов до самотности" [1, с. 179].

Авторка розкриває історію палкого і єдиного великого кохання Русалки, кохання, якого не притлумити ні одруженням обох (щоб

забути коханого, силоміць одруженого батьками з "багатиркою", дівчина й сама йде заміж), ні прагненням опанувати себе усіма можливими способами. "...От правду кажуть: нехай ті плачуть, що заміж ідуть. Сама себе силоміць звінчала. Ніхто її не силував". – Чудна вона стала якась, – додає оповідач. – Усе гадає, що вона нехрещена, да так їй на дорозі лихо й стоїть" [1, с. 179].

Щира розповідь про своє кохання – сповнена романтики, глибоких міркувань, інколи фантастичних припущень, прагнення осмислити силу цього почуття... На допомогу Оленці часто приходять пісня, народна мудрість, наприклад:

*Ой Боже, Боже!
Що та любов зможе!*

Трагічний фінал історії закоханих: самогубство обох – Василь утопився в криниці, Оленка, вириваючись од людей, що хотіли її порятувати, померла наглою смертю.

*Ой підуж я утоплюся,
Чи об камінь розіб'юся,
Нехай люде добрі знають
Як з кохання помирають* [1, с. 195].

Балада Тараса Шевченка "Русалка" зображує долю нещасної матері та дитини. Мати, вбиваючи свою невинну дитину, просить її залоскотати пана, що сміється над нею, молодю. Мати вчиняє страшний злочин, але Русалка не зважає на це і пам'ятає прохання матері: залоскотати пана.

Фінал балади несподіваний: посестри Русалки залоскотали не пана, а матір.

*Грались, лоскотали.
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась* [8, с. 350].

Таким чином, дослідження фольклорної інклюзії у творах Тараса Шевченка та Ганни Барвінок дозволяє вважати їх неперевершеними знавцями народної творчості. Здобутки Ганни Барвінок в царині літератури не можуть бути полишені поза увагою. Системне вивчення оригінальної спадщини письменників додає чимало важливого в історію української фольклористики та літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Барвінок Г.* Оповідання з народних уст. З портретом авторки й з передмовою Б. Грінченка. – К.: Друк. Петра Барського, 1902. – XXVIII, 544с.
2. *Денисюк І.* Літературознавчі та фольклористичні праці. - Львів, 2005. Т. 2. -403с.
3. Історія української літератури XIX ст.: Навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів: У 3-х кн. (За ред. М.Т. Яценка). – К.: Либідь, 1995. – Кн.1 – 366 с.
4. *Сумцов М.* Вага і краса української народної поезії. – Х., 1910.

5. Чубинський В. Ганна Барвінок (Біографічно-критичний етюд) // Барвінок Г. Вибрані твори. Ред. та вст. ст. В.Чубинського. – К.: Товариство "Час". – 1927. – С. 5–18.
6. Шаловал М. Ганна Барвінок. Кілька слів з нагоди її ювілею // Українська хата. – 1911. – №. 5–6. – С. 334–338.
7. Шевченко Т. Г. в критиці. – К., 1953.
8. Шевченко Тарас. Повне видання творів. Т. 1. Вид-во Миколи Денисюка, 1962. – С. 295.
9. Яременко В. І. Історіософський зміст Шевченкових "Гайдамаків" (до 170-річчя виходу поеми) // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 159–179.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.15

Сытник Г.

Фольклоризм индивидуального стиля Тараса Шевченко и Ганны Барвинок

В статье особое внимание обращается на явление фольклоризма и его проявления в различных жанровых произведениях малой прозы Ганны Барвинок и Тараса Шевченко.

Ключевые слова: фольклоризм Тараса Шевченко, проза Ганны Барвинок, народная песня, русалка.

Sytnik G.

Folklorizm of individual style of Taras Shevchenko and Hanna Barvinok

A special significance in the article is attached to the phenomenon of folklorizm and its displays in the different small prose genre formations of Hanna Barvinok and Taras Shevchenko.

Key words: folklorizm of Taras Shevchenko, prose of Hanna Barvinok, folk song, mermaid.